

МОГУЋНОСТИ РЕВИТАЛИЗАЦИЈЕ СТАРЕ РУРАЛНЕ ЦЕЛИНЕ БЕБИЋА ЛУКА

ТИХОМИР ДРАЖИЋ*

С а ж е т а к. – Бебића Лука је амбијентална рурална целина са вредним објектима народног градитељства са старим аутентичним зградама различите намене које су настале у периоду од друге половине деветнаестог до прве половине двадесетог века. Током времена већина објеката остала је без намене што има изразито негативне последице за очување овог угроженог градитељског наслеђа. Пошто се објекти више не користе у првобитној намени могуће је да се нове намене прилагоде за туристичке потребе. Најстарије и највредније објекте заједно са делом помоћних зграда треба конзервирати са свим покретним аутентичним предметима и ставити у функцију музеја, а остали стамбени објекти би се прилагодили, адаптирали и користили као смештајни капацитети у складу са савременим условима коришћења. За реализацију овог пројекта, уколико је могуће заинтересовати, ангажовати, и едуковати локално становништво за бављење сеоским туризмом. Уколико то није могуће предлаже се заједничко улагање тако што би се задржало власништво, а објекти уступили на одређен временски период, сразмерно вредности инвестиција, заинтересованим инвеститорима укључујући државу и локалну заједницу уз обавезу да целина и објекти буду доступни јавности.

Кључне речи: народно градитељство, аутентични објекти, *in situ*, ревитализација, улога државе

Бебића Лука, јединствена амбијентална рурална целина, заснована на родбинској основи, са вредним објектима народног градитељства, засеок села Вујновача на падинама Јабланика у клисури реке Јабланица (сл. 1), састоји се од већег броја сачуваних старих аутентичних зграда различите намене насталих у периоду од друге половине деветнаестог до прве половине двадесетог века.¹ Насеље се налази у планинској области

* Завод за заштиту споменика културе Ваљево; tiha@vaza.co.rs

¹ По усменом казивању старих Бебића, њихови преци доселили су се из Херцеговине још почетком 19. века и најпре су живели у „кулачи“, у селу Вујновачи у

Сл. 1. Излед целине

западне Србије (ваљевске планине) 125 км југозападно од Београда. Целина се састоји од три аутентичне старе куће полубрвнаре са атулом (сл. 2), три зидане куће са оцаклијом, две новије зидане куће, три вајата (сл. 3), три магазе, два амбара, пушнице, чардака (сл. 4), пећи за хлеб (сл. 5), и три штале. У непосредном окружењу је и стара сеоска школа и дислоцирана стара кућа полубрвнара из Лесковица.

Насеље је у потпуности саграђено од природних материјала из непосредне околине и складно уклопљено у предео као резултат деловања организације живота и рада сеоске заједнице, културно-историјских и природних фактора.

Истраживање ове целине обављено је 1987. године у оквиру програма рекогносцирања терена на коме је планирана изградња хидроакмулације Стубо-Ровни. У сливном подручју реке Јабланице регистровано је доста аутентичних, вредних објеката народног градитељства међу којима се посебно истиче засеок Бебића Лука. Осим драгоценог грађевинског фонда у овој целини регистровано је и пописано преко 100 употребних етно-предмета домаће радиности, опреме и алата који имају изузетну документарну и уметничку вредност од националног значаја.

крају званом „Дабине јабукe“, одакле се један син одваја и сели поред реке где подиже најпре једноделну кућу а убрзо и троделну полубрвнару (око 1840. г.), окружену неопходним помоћним економским зградама. Деобом задругара настају и остале окућнице ове целине. Формирање следеће окућнице започето је 1890. године, зидањем друге полубрвнаре и треће 1917. године. Све помоћне зграде настајале су у исто време када и стамбене.

Сл. 2. Стара кућа са атулом

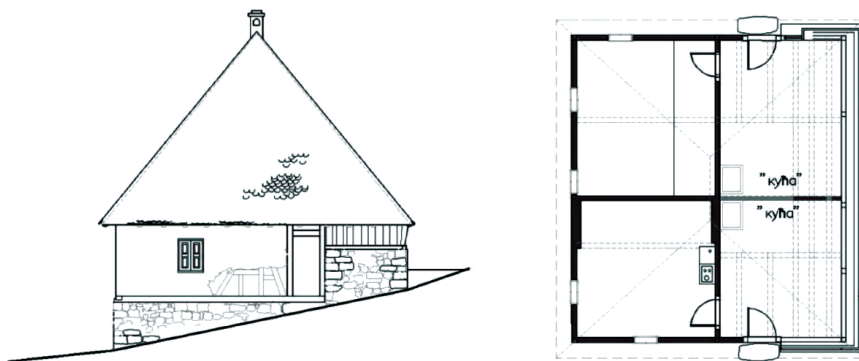
Сл. 3. Вајат

Сл. 4. Чардак

Сл. 5. Хлебна фуруна

Сл. 6. Основа и изглед старе куће

Због историјских вредности, аутентичности и других споменичких својстава ова амбијентална рурална целина стављена је под заштиту државе као просторна културно-историјска целина.²

У Бебића Луци сачуван је специфичан локални тип динарске полубрвнаре „кућа са атулом“, која је типична за овај део западне Србије у деветнаестом веку. Куће су првобитно грађене као троделне, а после деоба адаптиране у четвороделне са поделом главне просторије „куће“ на два простора са два огњишта (сл. 6). Уз куће грађени су и вајати, дрвени једноделни објекти који су имали стамбену намену. Остали објекти били су у функцији прераде, купљања и чувања разних пољопривредних и других производа.

Све зграде, везане за становање, привређивање и газдовање, представљају архитектуру коју одликује једноставност, функционалност и рационалност решења где су осаћански мајстори досегли савршенство у народном градитељству.

Становништво на овом подручју се претежно бавило сточарством на планинским ливадама и воћарством где је стара аутохтона врста шљиве била доминантна култура. Сува шљива је била један од уноснијих извозних артикала. Током времена, под утицајем савремених друштвено-економских процеса, млађе генерације су своју будућност везале за урбане центре и бројна нова занимања која су наизглед обећавала сигурност, конфор и већи стандард. Од некада великих задруга са десетинама својих чланова на којима су се заснивале све привредне активности домаћинства су се свела на једну или две старије особе. У таквим околностима већина објеката остала је без корисника и намене. У Бебића Луци осим једне

² Одлука о проглашењу непокретног значајног културног добра Број. 633-13/90-08 („Службени гласник општине Ваљево“ бр. 20/90).

породице са три члана стално су још настањене две старије особе, а један објекат се повремено користи што има изразито негативне последице за очување овог изузетног градитељског наслеђа. Културна добра која се не користе пре или касније неповратно нестају. У таквој фази је била и ова целина па је надлежни Завод успео да обезбеди од Министарства културе Републике Србије део финансијских средстава да се изведу основни конзерваторски радови као превентивна мера очувања објеката.³ Да би целина опстала у свом изворном облику мора се што пре одредити нова намена објеката и приступити ревитализацији на начин који ће обезбедити висок степен очувања аутентичности објеката и целине.

Иако наша држава има правно устројен систем заштите са уставима које имају дугу и богату традицију као и одговарајући стручни кадар већ више од две деценије нема одговарајућу националну стратегију и приоритете како сачувати и ставити колико-толико у одрживу функцију изузетно богато и вредно градитељско наслеђе. Све што је до сада урађено по том питању више је заслуга деловања појединаца у датим околностима него осмишљен и студиозно дефинисан и одржив модел. До сада смо у пракси имали моделе који су се заснивали на премештању појединачних вредних објеката на нове локације – етно-паркови (комплекс објеката Музеј на отвореном „Старо село“ у Сирогојну и сличан комплекс у Тршићу) и ревитализацију објеката *in situ* која је углавном примењивана у случајевима код појединачних објеката који су везани за значајне историјске личности (родна кућа војводе Живојина Мишића у Струганику која је сада музеј). За ове пројекте или реализације важно је истаћи да су у целости државни пројекти са буџетским финансирањем и да је овај модел као такав до сада једино одржив.

Зашто се врло мало радило на оживљавању напуштених вредних амбијенталних руралних целина одговор може бити у проблему врло често нерешених правних, имовинских и својинских односа, а понекад нерезонском ставу власника да нису заинтересовани за било какву сарадњу нити желе да објекте отуђују без обзира што ће се урушити. Већина од њих није ни свесна са каквим ресурсима и вредностима располаже. Врло често проблем је и непостојање основне инфраструктуре која се не може решити без учешћа и помоћи локалне заједнице, а врло често и републичке администрације.

Народно градитељство је најугроженији споменички фонд који служба заштите вишедеценијски покушава да сачува и поред свих напора струке многи вредни објекти су неповратно нестали. Скупљање вредних објеката у нове етно-целине је скуп и компликован пројекат који држава

³ У периоду од 2012. до 2013. год. Завод за заштиту споменика културе Ваљево организовао је извођење конзерваторских радова на 15 објеката.

није заинтересована да подржи између осталог и због оснивања нових установа и музеја који би били буџетски финансирани. Код Бебића Луке имамо све аутентичне објекте сачуване *in situ* и лоциране на једном месту у свом природном окружењу као већ формиран музеј народног грађевинарства. У овом случају немамо скупе грађевинске радове који су неопходни код дислокације појединачних објеката. Презентација и стављање ове целине у функцију своди се на проблем решавања минималне инфраструктуре и регулисања начина коришћења објеката у правном смислу.

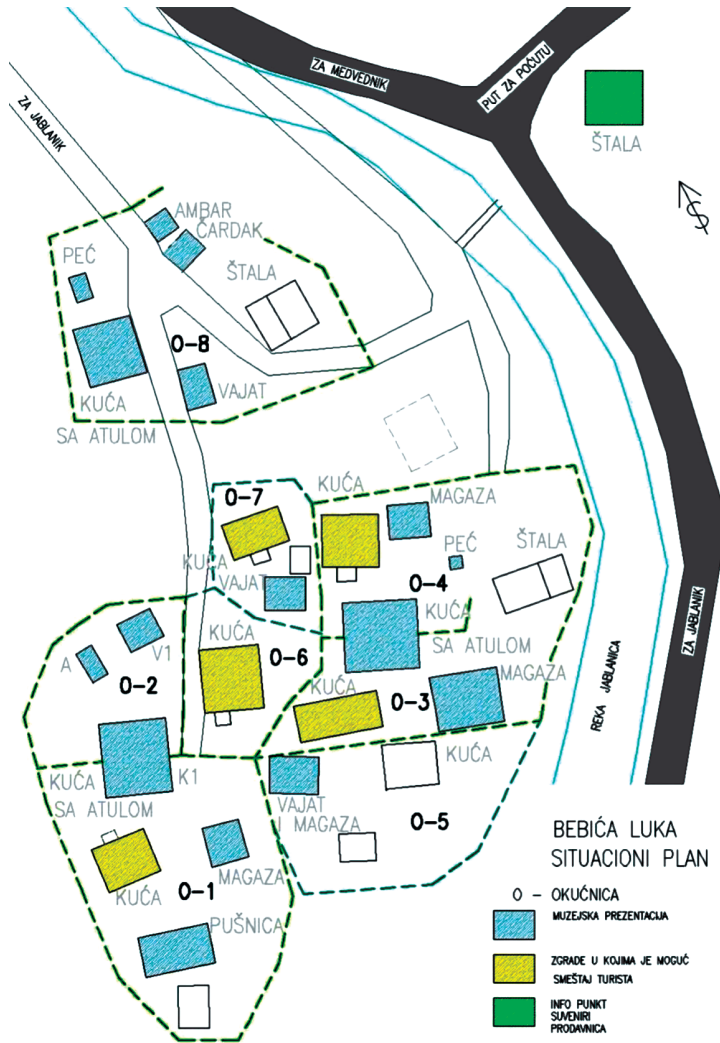
Ради одрживости рехабилитације засеока Бебића Лука могуће је применити следеће моделе:

- један део најстаријих и највреднијих очуваних зграда аутентичне структуре и специфичне намене рестаурирати, конзервирати и наменити културној и едукативној сврси као музеј *in situ* традиционалног сеоског домаћинства овог краја укључујући и заштиту и презентације покретне и нематеријалне баштине;
- део новијих зграда осавременити и прилагодити савременим туристичким потребама уз услов очувања свих детаља екстеријера са нешто флексибилнијим приступом ентеријерских интервенција које би се користиле као смештајни капацитети за колонију ликовног стваралаштва, радионице везане за израду старих етно предмета, фото излети, акције младих истраживача, еко-туризам и слично (сл. 7).

У прилог покушаја оживљавања и ревитализације Бебића Луке треба навести и нагласити да се у непосредном окружењу налазе потенцијално важне локације и објекти. Манастир Пустиња, културно добро од великог значаја са живописом из 1622. године, природни масив вертикалних стена „Грдоба“ – полигон за спортско пењање, новоформирано вештачко језеро велике површине са будућим спортско-рекреативним садржајима, успони за Медведник и Јабланик којима је почетна тачка Бебића Лука и омаралиште на Медведнику чине ово подручје значајним природним, деломом са естетским и културно-историјским вредностима, који се стварао интеракцијом природних потенцијала подручја и традиционалног сеоског начина живота локалног становништва.

За реализацију овог пројекта пожељно је и потребно уколико је могуће заинтересовати, ангажовати, и едуковати локално становништво за бављење сеоским туризмом. Уколико то није могуће треба разматрати и друге могућности ревитализације.

Један од модела је откуп већег дела целине од заинтересованог финансијера који би преузео обавезу, очување, коришћење и презентацију ове целине. Други модел је заједничко улагање тако што би се задржало постојеће власништво, а објекти уступили на одређен временски период

Сл. 7. Предлог могућих нових намена

заинтересованим инвеститорима сразмерно уложеном капиталу укључујући државу и локалну заједницу уз обавезу да целина и објекти буду доступни јавности.⁴

⁴ Сличан пример реализован је у пракси код старе сеоске окућнице у Накучанима где је власник са градом Шапцем склопио уговор да локална заједница финансира конзерваторске радове, одржава објекте и културно добро уврсти у програм туристичких посета, а власник задржава своју непокретну имовину са правом да један објекат користи за своје потребе.

Локална управа је усвојила 2013. године Просторни план града Ваљево којим су дате смернице за стратегију развоја туризма, заштиту животне средине, природних и културних добара са дефинисањем три туристичка рејона. Као један од туристичких рејона дефинисан је Повленско–Соколски рејон – простор коме припадају северни делови планина Повлен, Јабланик и Медведник у оквиру којих се налази ово насеље као културно добро са смерницама за развој сеоског туризма. У наведеним предеоним целинама издваја се и „комплекс Вујноваче са Бебића Луком, манастиром Пустуња и долином реке Јабланице као специфична и атрактивна комбинација етно, културолошке и еколошке зоне.“ (Максин и др. 2013: 85). Целина је удаљена од Ваљева око 25 километара, на путном правцу Ваљево – Бајина Башта и даље према Дрини и Тари. Локација је од Београда удаљена око 125 километара, а изградњом деонице ауто-пута према Љигу ова раздаљина ће бити и мања. Наведени објекти са изузетним пределима природних одлика идеална су дестинација за дневне и викенд излете.

Ограничења су углавном везана за скромну инфраструктуру и непознаница око постојања воље и заинтересованости за сарадњу наследника односно власника ових некретнина. Повољна околност је да за једну окућницу постоји уговор о размени за пренос у државну својину.

ЗАКЉУЧАК

Амбијентална рурална целина Бебића Лука је истражено и утврђено културно добро. Просторним планом града Ваљева дате су и наведене смернице и приоритети за развој туризма. Планерски и конзерваторски услови су дефинисани. Објекти су у солидном стању али сада без функције и коришћења. Наследници и власници нису у могућности да одржавају објекте, немају знање и интерес да се баве новим пословима и делатностима везаним за ревитализацију целине.

Бебића Лука заслужује да буде пројекат високог приоритета као једна од сачуваних руралних целина *in situ*. Неопходан корак у овом смеру је стварање прецизног плана са дефинисаним краткорочним и дугорочним циљевима, обавезама и расподелом одговорности. Овај пројекат би у исто време пружио прилику локалним стручњацима у одговарајућим областима да искажу своје знање и умеће уз неопходну обуку и помоћ страних стручњака за оне области где не постоји довољно искуства код нас. Ангажовање и улога државе и у овом моменту су јако битни и пресудни у очувању традиционалне културне баштине и изналажењу нових могућности за њен даљи опстанак.

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић, Ружица, Борислав Стојков. 2000. *Принципи и пракса одрживости у развоју насеља у Србији*. Београд: Удружење урбаниста Србије, 125–155.
- Максин, Марија и др. 2013. *Просјорни план града Ваљево*. Београд: Институт за архитектуру и урбанизам.
- Цртежи и фотографије Тихомир Дражић.

Tihomir Dražić

REVITALIZATION POSSIBILITIES
OF THE OLD RURAL ENSEMBLE OF BEBIĆA LUKA

S u m m a r y

Bebića Luka is an ambient rural entity with valuable objects of folk architecture, with old authentic buildings which were used for different purposes, that were built in the period from the second half of the nineteenth to first half of the twentieth century. Due to its historical value, authenticity and other properties, this entity as cultural monument was placed under state protection. Over time, most of the buildings remained without a purpose, which leads to extremely negative consequences for the conservation of this endangered architectural heritage. Since the objects are no longer used in the original purpose it is possible to adapt them for tourist purposes. The oldest and most valuable objects, together with ancillary buildings, should be preserved with all mobile authentic objects and put into operation as museum exhibition, and other housing facilities should be adjusted, adapted and used as tourist accommodation, in accordance with the contemporary terms and conditions. For the realization of this project it is necessary to get the attention of local population, to engage them, and educate about rural tourism, if that is possible. But if this is not, other models of revitalization should be considered. One of the models could be the purchase of a large part of the entity by an investor who would, beside using facilities, be obligated to preserve and present it. The second model is a joint venture with the owners of such assets, in which way they would retain the ownership of property but would be giving away user privileges for a certain period of time that would be in proportion to the value of investments by all interested parties, including the state and the local community, with a commitment that the facilities would be available to the public.

Key words: folk architecture, authentic buildings, in situ, revitalization, role of the state